

TIL ASPEKTLARI O'QITISH AMALIYOTI FANINI O'QITISH TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANGAN HOLDA O'QITISH

I. Beknazarova¹, D. Jo'rayeva²

Annotatsiya:

Mazkur maqolada dars berishning yangidan yangi rivojlantiruvchi texnologiyalari va usullaridan foydalanish, tayyorlash, tanishish, tahlil qilish va yakuniy qaror qabul qilish kabi bosqichlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: leksika, diskurs, grammatika, malaka, ko'nikma, bilim, texnologiya.

doi: <https://doi.org/10.2024/1av4hz76>

Til aspektlari o'qitish amaliyoti tilning uch muhim aspekti: grammatika, leksika ya diskurs tahlilini o'rgatish, ularni muloqotda to'g'ri qo'llash malakalarini rivojlantirish va til aspektlari to'g'risidagi fandir. Mazkur fanidan malakali kadrlarni o'rganuvchilar talablariga qarab tayyorlash, talabalarning ingliz tilidan bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hozirgi zamon talabidir. Shuning uchun ham, fan o'qituvchilari talabalarga dars berishning yangidan yangi rivojlantiruvchi texnologiyalari va usullarini foydalanishi kerak bo'ladi. Shunday usullaridan biri muammoli o'qitish texnologiyasidir. Bu texnologiyaning asosiy vazifasi – talabalarning fanga oid bilimlarni samarali o'zlashtirishlariga yordam berish, hamda olgan bilimlarini kelajakda kasbiy faoliyatlarida paydo bo'ladigan yangi vaziyatlarda ijodiy yondashish orqali mavjud bo'lgan muammolarini yechish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat. Bunda fan o'qituvchisi savollar qo'yish orqali qo'yilgan savol yechimlarining usullarini taklif qilish va ularni tasdiqlash yoki rad etish, talabalarga muommoni yechimini topish uchun murojaat etish ta'lim usullari orqali talabalarni ijodiy fikrlashga va munozaraga chorlash mazkur texnologiyaning asosiy mohiyati hisoblanadi. Talablar qo'yilgan muammo yechimlarini izlash jarayonida mavjud ma'lumotlardan foydalanish davomida, ya'ni yangi so'z va so'z birikmalarini eslab qolish bilan birga yangi sinonim, omonim yoki antonim so'z va so'z birikmalariga ham murojat etadi va ulardan foydalanishni o'rganadi [1-5].

Bu texnologiyadan foydalanishda muammoni to'g'ri qo'yish va muammoni hal qilish uchun talabalar yakka holda yakka jamoa bo'lib topish asosiy ahamiyat kasb etadi[1]. Shu sababli yaratilgan muammoli vaziyat shunday ketma-ketlikda qurilishi kerakki, fan bo'yicha o'tilgan o'quv materiallaridan tuzilgan bo'lib, talabalar mustaqil ishlashlari va o'zlashtirishlari kerak. Ingliz tili fanini o'qitishda muammoli vaziyatni o'rganish berilgan materialni tahlil qilishda talaba shu vaziyatga mustaqil kirishishi, uni tushunishi, baholay olishi kerak. Uzoqova L.P., Turdieva M.J. [1] ishlarida maxsus fanlardan mashg'ulotlarni muammoli o'qitish texnologiyasi asosida tashkil etishning ilmiy-amaliy asoslar

¹ *Beknazarova Iroda Yormamatovna, Samarqand davlat chet tillar instituti assistenti*

² *Jo'rayeva Diyora Usmonaliyevna, Samarqand davlat chet tillar institute 2- kurs talabasi*

haqida to'xtalib o'tilgan. Лернер И.Я [2] va Селевко Г.К. [3] lar darslarda qo'llaniladigan ko'pgina metodlar haqida umumiy tushunchalar berilgan.

Til aspektlari o'qitish amaliyoti fanidan muammoli vaziyatni yaratish tayyorlash, tanishish, tahlil qilish va yakuniy qaror qabul qilish kabi bosqichlarga bo'linadi [2]. Muammoli vaziyatni yaratishning ilk bosqichida ingliz tili fani o'qituvchisi qo'yilayotgan muammo ingliz tili kursining mantiqiy davomi bo'lishi, vazifaning murakkabligi talabalarning imkoniyatlaridan kelib chiqishi kerak, talabalarga qo'yilgan vazifalarni bajarish uchun ko'rsatma bo'lishi kerak. Tanishish qismida fan o'qituvchisi qo'yilayotgan vazifaning umumiy mohiyati va mazmunini tushuntirib beradi. Shu bilan birgalikda talabalarni muhokama qilishga chorlaydi. Tahlil qilish va yakuniy qaror qabul qilish qismida qo'yilgan muammo tahlil qilinadi va munozarali shaklda guruh bo'lib muhokama qilinadi.

Muammoli o'qitish texnologiyaning muhim jihati shundan iboratki, talabalarda kelajakdagi kasbiy faoliyatida duch keladigan muammolarni tahlil qilishi va vaziyatlarni mustaqil hal qila olish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli ingliz tili darslari mazkur texnologiyadan foydalangan holda tashkil qilish talabalarda ijodiy va mustaqil fikr yuritishni rivojlantiradi. Til aspektlari o'qitish amaliyoti fanini muammoli o'qitish texnologiyasining yozish ko'nikmasi (writing skill) quyidagicha bo'lishi mumkin.

- O'qituvchi yozish uchun muammoli vaziyat yaratadi, misol keltiradigan bo'lsak, "Pronouns" mavzusini olaylik. Shu mavzuga doir mashg'ulotlar tayyorlanadi; talabalarga kishilik olmoshlari beriladi va qaysi kishilik olmoshlari Bosh kelishikdagi kishilik olmoshlari (Personal Pronouns in Nominative Case) yoki Obyekt kelishikdagi kishilik olmoshlari (Personal Pronouns in Objective Case)ni tavsiflashini aniqlash va ulardan beshtasini tanlab har bir kishilik olmoshini asoslovchi jumlar yozish, so'ngra qisqa paragraf yozish aytiladi. (Decide wich adjectives describe positive or negative qualities. Choose any five of them and write sentences justifying each quality, then write a short paragraph). Muammoni echishni ijodiy hal qilish uchun talabalarni kichik guruhlariga ajratamiz. Kichik guruhlariga ajratish orqali muhokama qilish uchun sharoit yaratiladi.

- muammoni yechish uchun talabalar o'tilgan mavzularda olgan bilimlaridan foydalanib, kichik guruhdagi talabalar berilgan kishilik olmoshlaridan foydalanib umumlashgan yechimga keladi. Bunda har bir talabada ijodiy fikrlash qobiliyati rivojlanibgina qolmasdan bilim olish darajasi ortadi. Qo'yilgan "kishilik olmoshlari" muammosida hal qilishda foydalanish faolligi ortadi.

Shuning uchun ham til aspektlari o'qitish amaliyoti fanini o'qitishda muammoli vaziyat yaratish orqali talabalarning uchta muhim aspekti: grammatika, leksika ya diskurs tahlilini ko'nikmalarini puxta o'zlashtiradilar shuningdek, talaba guruh bilan ishlash, guruh a'zolarini fikrlarini qo'llab quvvatlash, o'z fikrini jamoada erkin bayon etish, mustaqil fikrlay olish, ko'nikmalari shakllanadi. Ingliz tilini o'rgatishda barcha ko'nikmalarni hisobga olgan holda, muammoli vaziyat tanlashda hozirgi vaqtda ijtimoiy tarmoqlardagi voqealar asosida tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki voqealar va dalillar qanchalik ommabop bo'lsa, talabalarning faolligi va muammoni hal qilish imkoniyatlari yetarlicha oshadi. til aspektlari o'qitish amaliyoti fanini o'qitishda muammoli vaziyatlar yaratish orqali talabalarning mustaqil bilim olishlarini, har bir mavzuga ijodiy yondoshishlarini rivojlantiradigan metodlar

bilan boyitishdir. Til aspektlari o'qitish amaliyoti fanini muammoli o'qitish texnologiyasidan foydalanib o'qitish ijobiy natijalar beradi [2].

O'qitishda muammoli vaziyat yaratilganda, muammoni talaba o'zlashtirgan bilimlariga tayangan holda hal qiladi. Masalan, berilgan fikrga tarafdor va fikrga qarshi insholar (agree or disagree essay) yozishda o'rganuvchi mavzuga qo'shiladimi, yuqmi yoki betaraf ekanligini sabablarini misollar bilan bayon etadi. Bu esa o'z navbatida mazkur texnologiya mazmuni va mohiyatidan mantiqiy ketma-ketlikka ham o'xshaydi.

Talabalarni guruh bo'lib muammoni hal qilishlari orqali tengdoshlari orasida fikrlarini hech qanday to'siqlarsiz, qarshiliksiz, boshqaning fikrlariga qaramsiz bayon etadilar. Shu sababli o'qituvchi har bir talabaning fikrini rag'batlantirish kerak bo'ladi. Masalan, "Idioms and fixed expressions" mavzusida talaba B2 darajasidagi so'z yoki so'z birikmasini ishlatgan bo'lsa, unga mos C1 darajasidagi akademik so'z yoki so'z birikmasi ishlatilganda yanada yaxshi bo'lar edi degan ma'noda talaba foydalangan so'zni inkor qilmaslik, ya'ni ijodiy fikr muloqot tarzda berilishi kerak. Guruh bilan ishlashda guruhga nisbatan faolroq talabalarning borligi muammoni hal qilishda ijodiy fikrlashni rivojlantiradi va muammoning echimini tezroq bartaraf etishga olib keladi. Bu esa qolgan talabalarda keyingi qo'yiladigan muammolarga yanada faolroq bo'lishlariga undaydi.

Masalan, Hissiyotlar va harakatlar (Feelings and actions) yozishda talaba "Hissiyotlar va harakatlar bir-biridan qanday farq qiladi?", "Hissiyotlar va harakatlar qanday ajratiladi yoki necha qismdan iborat bo'ladi?", "Hissiyotlar va harakatlarning qanday turlari mavjud?", "Hissiyotlar va harakatlar qanday holatlarda tasvirlanadi?" kabi savollarga javob topishga harakat qiladi. Bu esa o'z navbatida talabaning bilimni oshirishiga imkon beradi, ya'ni ilmiy-izlanuvchanlik qobiliyati rivojlanadi. Shu sababli ingliz tilini muammoli o'qitish texnologiyasidan foydalanib ta'lim berish talabalarning muammo yechimlarini topish jarayonidan izlanishlarni boshqaradi. Talaba tomonidan yangi bilimlarni bilish va egallash omillari o'qituvchi yordamida amalga oshiriladi. Qo'yilgan muammoli savollar orqali talabalarni faolligi oshiriladi.

Til aspektlari o'qitish amaliyoti fanini muammoli o'qitish texnologiyasidan foydalanib ta'lim berganda turli shakllardan foydalanish mumkin [1,3,5]:

1. Fan o'qituvchisi qo'yilayotgan muammoli savolni to'liq bayon qiladi va yechimi beradi. Bunda o'qituvchi talabalarga savollar berish orqali ularni mustaqil mulohaza yuritishga undaydi. Masalan, Conjunctions and interjections yozishning shakllari mavzusi yuzasidan topshiriqlar beriladi va talabalardan Conjunctions and interjections yozilish tartibi bandlari, unda ishlatiladigan so'z birikmalarini qanday ishlatilishini nazorat qilib boriladi.

2. Fan o'qituvchisi muammoli savolni qo'yadi va faqatgina topshiriqning mazmunini bayon qiladi. Talabalardan mustaqil ishlashni talab qiladi. Masalan, Homonyms (Omonimlar)ni yozish muammosi qo'yilsa, bu omonimtlarning farq qiladigan jihatlari aytiladi va mavzu ustida mustaqil ishlash talab etiladi.

3. Fan o'qituvchisi muammoli vaziyat yaratadi. Bunda talabalarga muammoli savolga javob topish uchun mustaqil fikrlashga yo'naltiriladi.

4. Fan o'qituvchisi muammoli vaziyatning mazmuni va yechimini bermaydida unga "yaqinlashadi". Bunda talabalar ijodiy yondoshgan holda muammoli vaziyatdan chiqishadilar.

Til aspektlari o'qitish amaliyoti fanini o'qituvchisi mazkur texnologiyadan foydalanganda talabalarga yechimlarni bermasligi lozim. Shundagina, o'qituvchi talabalarning yangi bilimlarni izlash va idrok etish ko'nikmalarini

rivojlantirishga yordam bergan bo'ladi. Natijada talaba olgan bilimlaridan keltirilgan dalillar ketma-ketligida aqliy masalalarni mustaqil yecha oladi, xulosa chiqaradi, umumlashtiradi va kelajakda duch keladigan muammoli vaziyatlarda qo'llay oladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, til aspektlari o'qitish amaliyoti fanini o'qitishda muammoli o'qitish texnologiyasidan foydalanish natijasida talabalarda o'z ustida ishlash, yangi bilimlarni mustaqil olish, qo'yilgan muammoli vaziyatdan chiqib ketishning har xil variantlarini topish va ularni tahlil qilishda to'g'ri yechimga kelishning aqliy faoliyatni rivojlantirish, olgan bilimlarini kelajakda qo'llay olish, qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish orqali bilimlarini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Uzoqova L.P., Turdieva M.J. *Maxsus fanlardan mashg'ulotlarni muammoli o'qitish texnologiyasi asosida tashkil etishning ilmiy-amaliy asoslar* // SamDU Ilmiy axborotnoma, Samarqand, 2020, №2(120), - 123-129 b.
- [2]. Лернер И.Я. *Внимание о технологии обучении* // Сов.Педагогика.-Москва, 1990.-№3.- 139 с
- [3]. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии.- М.: Народное образование, 1998. – 256 с.*
- [4]. Beknazarova I.Yo. *Ingliz tilini o'qitishda mustaqil ta'limning samaradorligini oshirish* // "Buyuk ipak yo'lida umuminsoniy va milliy qadriyatlar: til, ta'lim va madaniyat" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Samarqand: SamDChTI. <http://dx.doi.org/10.26739/conf10.10.202>
- [5]. Beknazarova I.Yo., Nosirova R.A. "Adaptation of students in a higher educational institution: analysis of problems, search for resources" OAKda эътироф этилган "Сервис" илмий-амалий журнали, № 1, 2022.УДК 41 ББК 81.2